

IN MEMORIAM**Prof. univ. dr. emerit MIRCEA BRAGA(1938-2023)****Prof. univ. dr. Diana CÂMPAN****Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia**

Abstract: *This study is dedicated (IN MEMORIAM) to Professor Mircea Braga, one of the most important contemporary Romanian cultural personalities, former university Professor at the Literature Department of the University of Alba Iulia. Literary critic and historian, philosopher of culture, Mircea Braga is the author of many important volumes of literary theory and criticism and has trained generations of philology students, master students and PhD students. We propose a (re)reading of some landmarks of the work of Mircea Braga and highlight some of the author's exceptional ideas. We consider that many of his assertions are constituted today as having a premonitory function, being able to claim as powerful landmarks in a necessary new axiological grid targeting the institution of culture itself.*

Keywords: *Mircea Braga, culture, in memoriam, Professor*

Prezentul număr al revistei noastre este dedicat, *In memoriam*, regretatului Profesor universitar MIRCEA BRAGA (n. 27 august 1938, Sibiu - d. 19 mai 2023), unul dintre fondatorii școlii filologice din cadrul Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, critic și istoric literar, filozof al culturii. MIRCEA BRAGA a fost Profesor universitar doctor în cadrul Departamentului de Filologie, încă din anul 1993 și până la pensionare, fiind și conducător de doctorate în domeniul Filologie, director al Școlii Doctorale, Director al Centrului de cercetare „Speculum” și membru de onoare în Comitetul științific al prezentei reviste. A educat numeroase generații de studenți, masteranzi și doctoranzi, numărându-se printre cei care au înființat și au consolidat, de-a lungul anilor, programele de studii și cercetarea științifică din cadrul Universității albauliene. A fost, pentru noi toți, un model complet, ca dascăl și om de cultură desăvârșit.

Mircea Braga a ocupat diverse funcții în domeniul teatrului, presei, culturii, revuisticii literare și a semnat numeroase volume de teorie și critică literară, de filozofia și sociologia culturii, precum și numeroase studii de istorie literară, teoria imaginarului și teoria mentalităților: *Spectacolul de teatru și colaboratorii lui* (în colaborare; Baia Mare, 1970); *Sincronism și tradiție* (Cluj-Napoca, 1972); *Conjuncturi și permanențe* (Cluj-Napoca, 1976); *Destinul unor structuri literare* (Cluj-Napoca, 1979); *Istoria literară ca pretext* (Cluj-Napoca, 1982); *V. Voiculescu în orizontul tradiționalismului* (București, 1984); *Când sensul acoperă semnul* (București, 1985); *Recursul la tradiție* (Cluj-Napoca, 1987); *Pe pragul criticii* (Sibiu, 1992); *Decupaje în sens* (Sibiu, 1997); *Cultura – o utopie asumată?* (Sibiu, 2000); *Teorie și metodă* (Sibiu, 2002); *Replieri interpretative* (Sibiu, 2003); *Dincolo de binele și răul culturii. Fr. Nietzsche, vol. I* (Sibiu, 2006); *Constantin Noica și Sibiul* (Sibiu, 2007); *V. Voiculescu – Măștile căutării de sine. O*

hermeneutică a orizonturilor creației (București, Editura Academiei Române, 2008); *Geografii instabile* (Sibiu, 2010); *Despre ordinul suveran al receptării*, (Sibiu, 2013); *La izvoarele aventurii metodologice moderne* (Iași, 2013); *Rătăcind prin canon* (Iași, 2013); *Dincolo de binele și răul culturii. Fr. Nietzsche*, vol. II (Sibiu, 2014); *Ecce Nietzsche* (Editura Academiei Române, 2015); *Ultima frontieră* (Idea Europeană, 2018); *Biblioteca și irealul din real. Cronotopologie literară* (Editura Academiei Române, 2020); *În căutarea sensului* (Idea Europeană, București, 2021); *Absolutul. De la destrămarea la reconstrucție* (Cluj-Napoca, 2023). A semnat, totodată, peste 40 de ediții îngrijite și antologii coordonate și prefațate (V. Alecsandri, Ion Creangă, Ioan Slavici, Octavian Goga, Ion Minulescu, Mihail Sadoveanu, G. Călinescu, N. Batzaria, Constantin Noica, Aron Cotruș, A.E. Baconsky, Oscar Lemnar) și sute de colaborări în cele mai prestigioase periodice: „Steaua”, „Tribuna”, „Luceafărul”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Limbă și literatură”, „Contemporanul”, „România literară”, „Astra”, „Vatra”, „Transilvania”, „Manuscriptum”, „Revue Roumaine”, „Convorbiri literare”, „Euphorion”, Caietele „Echinox”, „Cahiers roumains d'études littéraires”, „Ramuri”, „Continent”, „Jurnalul literar”, „Familia” „Curentul” (München), „Discobolul”, „Arhipelag”, „Acolada”, „Teatrul” ș.a.

Propunem o revizitare a câtorva repere ale operei criticului și istoricului literar Mircea Braga, cu punctarea unora dintre reperele ideatice de excepție și cu intenția noastră mărturisită de a (re)orienta cititorul spre lectura analitică a eseurilor critice ale autorului, cu certitudinea că multe dintre aserțiunile sale se constituie, azi, ca având funcție premonitoare, putându-se revendica drept repere ferme într-o necesară nouă grilă axiologică vizând însăși instituția culturii.

Până la amplul studiu asupra poeziei voiculesciene, realizat de Mircea Braga în 2007 (*Mitologie și religie. V. Voiculescu – la incidența cu sacrul*), criticul literar s-a oprit, la intervale bine definite și parcă după un program exegetic prestabilit, asupra operei și vieții scriitorului V. Voiculescu, surprinzând-o prin mereu alte instrumente de investigare: de la capitolul dedicat dramaturgului V. Voiculescu în volumul *Sincronism și tradiție* (Editura Dacia, 1972), până la *V. Voiculescu în orizontul tradiționalismului* (Editura Minerva, 1984) și, în 2008, volumul de sine stătător, de factură monografică implicită – *V. Voiculescu. Măștile căutării de sine (O hermeneutică a orizonturilor creației)*, Editura Academiei Române, 2008. Însumate, popasurile hermeneutice ale criticului literar Mircea Braga concretizează o îndelungată și sistematică adăstare de jur împrejurul constantelor și variabilelor creației voiculesciene, propunând o nouă grilă de receptare a măștilor adaptative interioare, subtilă și elegantă, fără a brusca habitudinile lectorului avizat, dar schimbând perspectiva dinspre abordarea clasică a principiilor receptării spre instrumentarul revendicat de filozofia culturii și teoria mentalităților. Ultimul dintre volumele amintite (*V. Voiculescu. Măștile căutării de sine (O hermeneutică a orizonturilor creației)*) s-a consacrat ca rezultat al unui demers centrat pe palierele teoriei literare, ale mitologiei, religiei, teoriei mentalităților și filozofiei culturii, generos prin deschiderea unor strategii analitice spiralat-concentrice. Accentuarea valorii misionare a destinului voiculescian este,

la rându-i, un punct de referință în demersul hermeneutic propus de Mircea Braga. Migrația între „tradiționalistul” și „modernul” V.Voiculescu pune, complementar, caracterul monolitic, împerturbabil, al conștiinței culturale a scriitorului, redescoperită prin intermediul atitudinii sale orientate în slujba unei revigorări sistematice, după o logică deterministă, a instituției culturii înseși: „Accesul la cultură e o problemă de educație *în trepte*, astfel încât nu putem pune, cu eficiență, în mâna celui pe care vrem să-l *chemăm* la cultură acea operă a cărei înțelegere presupune frecventarea și familiarizarea cu universul creației spirituale” – avertizează Mircea Braga de pe poziția filozofului culturii. Este lesne detectabilă această conduită prin baleierea întregului construct al operei (articole, broșuri, cărți, emisiuni radio, conferințe, la care se adaugă misiunea de medic a scriitorului), remarcat fiind faptul că fondului „tezaurizator, pasiv” și celui „provocator, activ” al culturii (datini, tradiții, obiceiuri, artă populară etc.) V.Voiculescu le asociază imperativele pătrunderii științei, răspândirii cărții, „intrării omului în circuitul vieții moderne”, adică – spune Mircea Braga – „o dinamică deloc tradiționalistă”. Așadar, pragurile care blochează receptarea unor identități variabile („măști”) ale scriitorului se cer grabnic depășite, de vreme ce V.Voiculescu, oscilând între sisteme teoretice, „caută – pe de o parte – o dreaptă măsură, sprijinit de intuiții esențiale, și – pe de altă parte – o soluție de compromis pentru a evita separarea tranșantă de excesul gândirist.”

Punându-și întrebări esențiale și evitând, principial, surrogatele, Mircea Braga și-a dus până la capăt ideea realizării unor incizii adânci în chiar mecanismele care definesc, *largo sensu*, instituția culturii, cu un instrumentar extrem de diversificat conceptual, marcat de seriozitatea intelectualului rasat, exemplar așezat în cultură (ca utopie asumată!). Eserile sale critice și filozofice, cu precădere cele reunite în volumele *Când sensul acoperă semnul* (1985), *Cultura – o utopie asumată?* (2000), *Teorie și metodă* (2002), *Replieri interpretative* (2003), *Geografii instabile* (2010), *Despre ordinul suveran al receptării* (2013), dar și cele mai importante volume dedicate operei lui Fr. Nietzsche în cultura română (*Dincolo de binele și răul culturii. Fr. Nietzsche*, vol. I, 2006, vol. II, 2014; *Ecce Nietzsche* (Editura Academiei Române, 2015) se concretizează într-un sistem de semnale de alarmă direcționate, preponderent, către contemporana mezalianță-amalgam dintre valoare și pseudovaloare, surprinzând multipla deschidere a teoreticianului culturii spre un întreg complex de stimuli și interogații subtile, care activează, simultan, laturi prioritare ale fenomenului cultural actual. Divulgarea identității fiecăreia dintre articulațiile conceptuale care motivează actul artistic – așa cum își propunea, programatic, Mircea Braga – cointereesează deopotrivă emitenții fenomenului artistic propriu-zis și, respectiv, exegeții sau teoreticienii literari. Însă, într-un context în care perceperea actului artistic este marcată de mult prea marea flexibilizare a grilelor de receptare specifice contemporaneității, provocarea aruncată de Mircea Braga, prin fiecare demers critic, devine de două ori valoroasă. O dată, pentru că autorul nu își propune autonomizarea și definitivarea conclusivă a punctului său de vedere, ci își ancorează, reechilibrato, aserțiunile în cele mai pertinente vecinătăți metodologice

generate de sistemele teoretice active, știind că orice devenire culturală presupune „*aventura metodologică*” neîntreruptă și, implicit, încercând să atenționeze asupra miezului și mecanismelor acesteia; firesc, activarea codurilor perceptive rămâne singura acreditare certă, viabilă a fenomenului artistic, în toate coordonatele sale. În al doilea rând, Mircea Braga declanșează, în subsidiar, o formă de protest direcționat către caracterul static, oarecum apatic al atitudinii teoreticienilor literari ai momentului, care par să nu mai fie constant interesați de revigorarea sistemului teoretic și metodologic, neorientându-se, decât meteoric, spre identificarea și edificarea conceptuală a noilor forme culturale. În absența discutării canonului sau în contextul neacceptării lui, riscul cultural este inevitabil.

Vorbind despre „*mișcarea teoriei*”, Mircea Braga asimila, în discursul său, ca principiu ordonator, o dublă stare de criză: a esteticii și, respectiv, a criticii literare. Dincolo de autonomia pe care i-au conferit-o esteticii nume precum cele ale lui B.Croce, N.Hartmann, G.Lukács, T.Vianu sau M.Ralea, autorul surprinde o oarecare *nedeterminare* în care cercetările actuale au aruncat disciplina, criza esteticii, declară autorul, fiind o *criză de atitudine*: „Starea de fapte se complică până într-acolo încât apare legitimă întrebarea: nu cumva există tot atâtea estetici câți esteticieni?”. Cât privește critica literară, autorul dezvoltă potențiala explicație a stării de criză pornind de la revigorarea extremă a spiritului critic, având ca rezultat proliferarea necontrolată a unor forme fără fond, imposibil de a fi prinse în cutume: critica de întâmpinare, critica de interpretare, critica de situare sau de apreciere. Nu amintitele specii exegetice în sine pun probleme, ci laxitatea frontierelor demersului critic, precum și evidenta lipsă de conciliere a judecăților de gust; de aici, recunoașterea relativității domeniului: „Ajungem la concluzia că «adevărul» critic ne apare ca o succesiune, niciodată încheiată, de «adevăruri» parțiale, vrând să fie mai mult decât sunt și decât pot fi, se înconjoară cu un halo al artificialității, al divagației, al afirmației ce se dovedește mai târziu a avea drept premisă doar subiectivitatea. Iar când apare conștiința acestui mare, complex eșafodaj al subiectivității, apare și conștiința creației, apare singura posibilitate de justificare a actului critic individual: integrarea sa gestului creator.” Mircea Braga dezvoltă, în acest sens, câteva interesante eseuri de reconsiderare a filoanelor teoretice strategice, printr-o revizitare a canonului, cu toate evoluțiile și mutațiile lui pe diagonala istoriei. Spre exemplu, despărțindu-se de linia tradițională a teoretizărilor propuse de Găetan Picon, Claude-Lévy Strauss, Louis Millet, Jean Starobinsky sau Louis Hjelmslev, Mircea Braga analizează caracterul systemic al *structurii*, privită ca o conceptualizare metodologică: „În ordinea straturilor pe care le presupune opera de artă (și poate nu atât opera, cât procesul de creație), structura poate fi definită ca treapta unei prime «materializări», a unei prime «concretizări» a fluidului și a «esenței» ce se întrupează artistic”. Simultan, teoreticianul Mircea Braga își propune să clarifice coordonatele unui posibil obiect al psihologiei artei, pornind de la reprezentarea conceptului în linia unor Richard Müller-Freienfels, Volkelt, Lunacearski, L.S.Vigotski. Recuperarea consistenței obiectului/obiectelor psihologiei artei deschide perspectiva analizelor centrate, în teoria generală a artei, pe câteva nivele de receptare: „...să căutăm să definim un posibil obiect (sau

obiecte) al psihologiei artei printr-o adecvată înțelegere a respectivului concept. Mai întâi, obiectul unui asemenea tip de cercetare ar putea fi psihologia creatorului, de fapt o psihopatologie dacă ne gândim la datele psihologiei de bază. În al doilea rând, acest obiect l-ar putea constitui acele elemente ale operei care operează și o trimitere directă la procese, la fenomene psihice. În al treilea rând, obiectul psihologiei artei ar putea fi psihologia consumatorului și mecanismul cu specific psihologic al procesului de receptare.”

Discutând despre *Fenomenologia sartriană a imaginii*, criticul Mircea Braga conștientiza și afirma, strategic, riscurile unui astfel de demers, intenționând fixarea unor zone de luminozitate și limpezire, pe care le-ar putea desăvârși aplicarea corectă a conceptului în practica analizei de text. Aducerea în discuție a celei mai vehemente reacții împotriva teoriei sartriene – cea aparținătoare lui Gilbert Durand – desface câteva dintre nodurile interpretative pe care le prezintă ghemul de concepte: „...Gilbert Durand refuză laitmotivul sartrian obsedant al degradării cunoașterii prin imaginație, raportarea constantă a acesteia la «neant» și eroare. Astfel, imaginea și rolul imaginației sunt, progresiv, minimalizate și, apoi, devalorizate, fără a se avea în vedere funcția reală a imaginarului în motivațiile psihologice și culturale”. *Pe trei paliere ale psihanalizei*, studiul de apropiere de opera de artă din perspectiva psihanalizei freudiene, îi oferă autorului oportunitatea de a decoda, pe un sever suport teoretic anterior construit, raporturile semice dintre cercetarea freudiană și proiecțiile lacaniene și jungiene, toate așezate într-un continuum valoric. Punerea în paralel a direcțiilor instituite de cei trei teoreticieni prilejuiește propunerea unei noi grile de lectură, care poate armoniza, în fond, structuri aparent divergente, cu condiția acceptării dozei de inedit a fiecăreia în parte: „...cum regula de principiu în domeniu e **Bizanț după Bizanț** într-un șir nesfârșit, se poate spune că psihanaliza după Lacan e o imposibilitate. Freud însuși oferise explicații (sigur, psihanalitice) pentru anumite paliere ale artei și culturii; Jung venise cu proiecții psihanalitice pentru a se instala chiar într-un interior al culturii; Lacan nu face altceva decât să convoace pentru uzul psihanalizei moduli prelucrați semiotic din sfera artei sau a mitologiei”. Sociolog al culturii, Mircea Braga fixează și o *Tipologie a actului lecturii din unghi sociologic*, gest de întemeiere și ordonare stârnit de premisele oferite de Mikel Dufrenne, G. Lukács, Traian Herseni, Lucien Goldmann, interesante fiind relaționările realizate de autor între cele trei tipuri de lectură (para-estetică, extra-estetică și estetică propriu-zisă) și, respectiv, „conștiința finalității actului creator și demersul valorizator”.

Dezvoltând reflecții fundamentale asupra binomului creație-creator (și, implicit, cultură-scriitor, cultură-civilizație, cultură-istorie), criticul sibian Mircea Braga și-a dezvăluit, constant, disconfortul prilejuit de inflația de categorii estetice golite de sens și totuși, paradoxal, cu pretențiile hegemonice în cultură. Citim, în subsidiar, că autorul a resimțit acut nuanțele agonale ale fenomenului cultural contemporan, privat de o axiologie corect fundamentată și consacrată. Câtă vreme proliferază produsele *kitsch*-ului iar degustătorul de cultură este înclinat să savureze (și, fatalmente, să sublimeze!) surogatele și fantezele, travaliul artistului – al scriitorului, în cazul de față – nu-și mai găsește autentică finalitate cathartică:

„...nu putem să nu constatăm imensul teritoriu cucerit (...) prin surogatele puse în mișcare de către aproximările mass-mediei, de către industria editorială a derizoriului, de piața spectacolului kitsch, de producția culturofagă a obiectelor «artistice», de agresiunea sonorizată ridicată pe vagi reminiscențe muzicale etc. Fiindcă polarizarea orizontului cultural de așteptare nu putea să nu determine și polarizarea «producției culturale» ca atare: creatorul, așa cum îl înțelegem noi, își vede suprafața «de viață» în continuă restrângere, turnul de fildeș devenind nu un capriciu sau o opțiune, nici corolarul unui program estetic, ci o condiție de existență dincolo de voința subiectului”, ne reamintește Mircea Braga, prin acest trist slalom ideatic, de o excelentă definiție dată de T.W Adorno kitsch-ului; acesta ar fi o „parodie a catharsis-ului”!

Mircea Braga s-a orientat, curajos și empatic, și în universul mustind de controversă al raporturilor *inter-* și *trans-*culturale/disciplinare, pledând pentru valoarea constructivă a opiniilor divergente, indiferent de timpul și spațiul culturii. Amalgamarea coeficientului de artă cu cel de știință ține, mai degrabă, de zona experimentalului, a alchimiei interne a civilizației – consideră teoreticianul, raportându-se, corect, la acest mare atu al modernilor, fapt surprins punctual în ultimul volum *Absolutul – de la destrămarea la reconstrucție*(Editura Limes, 2023). Un puternic centru de interes cu pornire de la cotarea jungiană a artei ca devoratoare a creatorului este dat de efectele expectațiilor consumatorului de cultură asupra scriitorului, mai ales că avatarurilor celor rafinate ale culturii le sunt preferate, azi, devierile către perimetrul pseudoculturii, al lejerității (a)perceptive și al prostului gust. Criticul Mircea Braga se „răfuieste”, elegant, cu tot ceea ce ființează ca *surogat* cultural imposibil de așezat într-o grilă de valori (fapt ce atrage după sine mișcarea browniană a veleitarilor și uzurparea principiilor majore ale culturii de către cultura de tip Golem).

Vorbind despre *Cultură ca utopie asumată*, Mircea Braga înainta, fără reticențe, și pe terenul minat al prejudecăților culturale care se cer atrofiate: „Am acceptat, de-a lungul acestor file, că nu moartea culturii trebuie s-o deplângem; vom mai accepta, despărțindu-ne – de pildă –de Hegel, că nici marginalizarea ei nu este «naturală» și, ca atare, «pericolul» pe care ea îl reprezintă, pentru alte sfere, cu interese înafara omului, este încă real, chiar dacă uneori totul ne apare ca o secvență romanescă în care nu știm cine e cavalerul rătăcitor și cine moara de vânt...”. Scriitorul a coborât din Poveste, și-a pierdut tâlcul – pare a ne fi avertizat Mircea Braga; travaliul în laboratorul de creație nu mai stă, fatalmente, sub semnul împlinirii spirituale ci, tot mai ades, sub imperiul pragmatismului.

Rămânem, în siajul ideatic al volumului lui Mircea Braga – *Ultima frontieră* (2018), și cu un avertisment la care care s-ar cuveni să luăm aminte: „Și o ultimă apostilă: Rândurile noastre nu vor învăța pe nimeni **ce, cum și cât** să citească: dar, poate, un exemplar va ajunge undeva unde să se înțeleagă faptul că, fără o educație umanistă încă de pe prima treaptă a școlii și fără crearea unui larg climat cultural marcat de simțul calității vieții intelectuale, stingerea «omului cultural» ne va duce către o postistorie sinonimă cu preistoria”.